

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2008 / Vol. XXVII / 1-2 / 217-232

Originalni naučni rad
UDK: 316.624-057.874:613.83
316.614.5
613.96
ID broj: 153803788

PREVENCIJA ZLOUPOTREBE PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI U OSNOVNIM ŠKOLAMA*

Ljeuposava Ilijić*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Ovaj rad predstavlja još jedan pokušaj osvjetljavanja široko rasprostranjenog problema zavisnosti od psihoaktivnih supstanci učeničke populacije, kroz prizmu osnovnih postavki i principa na kojima se temelje programi prevencije.

Širenje zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i među učeničkom populacijom, porast broja uživaoca među mladima, snižavanje starosnog uzrasta na kome dolazi do prvog kontakta sa psihoaktivnom supstancom samo su dio poražavajućih rezultata brojnih istraživanja koja su vršena u našim školskim sredinama i ozbiljan alarm za društvo u cjelini da se ozbiljnije mora pozabaviti ovim problemom.

Najefektivnija, najekonomičnija i najracionalnija mjera u borbi protiv zloupotrebe psihoaktivnih supstanci jeste upravo primarna prevencija, u kojoj obrazovanje i informisanost imaju ključnu ulogu.

Programi prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci koji se realizuju kod nas u školskim sredinama, pretežno su usmjereni na smanjenje nekih poznatih faktora rizika (na koje se može uticati iz sistema obrazovanja), ali i ka izgradnji i osnaživanju protektivnih faktora.

---

* Rad je nastao kao rezultat na projektu "Prevencija kriminala i socijalnih devijacija" koji podržava Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, broj 149016.

* Email: lelalela_bgd@yahoo.com

Preventivnim programima treba da budu obuhvaćeni i roditelji, koji će pojačati ono što djeca uče i pružiti mogućnosti za raspravu unutar porodice, budući da prevencija koja je usmjerena na porodicu ima veći učinak od strategija koje se usmjeravaju samo prema roditeljima ili samo prema djeci.

KLJUČNE RIJEČI: psihoaktivne supstance / zloupotreba psihoaktivnih supstanci / faktori rizika / devijantno ponašanje / prevencija

POJMOVNO ODREĐENJE

Postoji veliki broj različitih načina definisanja pojmova vezanih za problematiku zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, kao i mnogo različitih terminoloških određenja istih pojmova.

Pojam narkomanije polazi od šireg shvatanja pojma droge, tako da se u najširem smislu pod pojmom droga podrazumjeva "svaka supstanca prirodnog ili sintetizovanog porijekla, koja unijeta u organizam može da modifikuje jednu ili više psihičkih odnosno somatskih funkcija organizma"¹ (def. WHO)

U posljednje vrijeme u široj upotrebi su termini: *psihoaktivne supstance*, *zavisnost od psihoaktivnih supstanci* i *zloupotreba psihoaktivnih supstanci*. Često se koriste kao sinonimi za nešto stariju terminologiju (droga, narkomanija). (Ne ulazeći dublje u problematiku terminološkog određenja i razgraničenja osnovnih pojmova, kako zbog toga što to nije predmet ovog rada, tako ni zbog toga što je to dijelom nije ni moguće, skrećem pažnju na to da će se i u ovom radu oni često preplitati).

- *Psihoaktivne supstance* - su supstance ili smješe supstanci koje djeluju na centralni nervni sistem i izazivaju promjene u doživljavanju i ponašanju;
- *Zavisnost od psihoaktivnih supstanci* - (ili narkomanija) je psihičko, a ponekad i fizičko stanje koje može nastati uslijed djelovanja psihoaktivne supstance, a karakterišu ga različite reakcije kod kojih preovlađuju izmjene u doživljavanju i ponašanju. Ovo je stanje

---

¹ Bukelić, J. (1997), *Droga u školskoj klupi*, Drugo dopunjeno izdanje, Velarta, Beograd, 15 str;

praćeno neodoljivom ili teško savladivom potrebom za trajnim ili povremenim uzimanjem psihoaktivne supstance, kako bih se ponovio njen psihički učinak ili se izbjegla nelagodnost ili tegoba

- *Zloupotreba psihoaktivnih supstanci* - socio-kulturno neprihvaćeno korišćenje psihoaktivnih supstanci koje može izazvati štetne ili nepredvidljive posljedice po pojedinca i društvo.²

Kao najznačajnije, osnovne karakteristike zavisnosti, koje su determinisane vrstom psihoaktivne supstance spadaju: *psihička zavisnost (habitacija)* je posebno stanje svijesti koje se sastoji u želji i potrebi nekih osoba za efektima droge, koji se doživljavaju kao prijatni, donose zadovoljstvo i izmjenjen doživljaj realnosti. Razvija se kod upotrebe svih vrsta droga; *fizička zavisnost (adikcija)* se sastoji u opštoj adaptaciji organizma na stalno prisustvo droge, pošto kao posljedica njenog uzimanja dolazi do promjena u metabolizmu, tako da ukoliko se naglo prekine uzimanje droge- javlja apstinencijalni sindrom. Fizičku zavisnost stvaraju opijati i barbiturati; *tolerancija* je adaptivno stanje organizma koje karakteriše smanjena reaktivnost na istu količinu droge ili potreba za povećanjem doze droge da bi se postigao isti efekat, koji se ranije postizao sa manjim količinama iste.³

Da li će jedna osoba razviti zavisnost od određene droge, zavisi od interakcije triju faktora:

1. osobina ličnosti i iskustva onoga koji uzima drogu;
2. prirode njegovog šireg i aktuelnog sociokulturnog miljea;
3. farmakodinamskih efekata droge, količine i učestalosti uzimanja, načina unošenja u organizam, odnosno da li se droga guta, udiše ili ubrizgava.

OPIS PROBLEMA

Istorijski gledano, talas zloupotrebe psihoaktivnih supstanci počeo je da se širi veoma velikom brzinom, sredinom dvadesetog vijeka u SAD od sporadičnih slučajeva, za veoma kratko vrijeme narkomanija je poprimila oblik epidemije. Šezdesetih godina dvadesetog vijeka i u

---

² Bukelić, J. (1997), *Droga u školskoj klupi*, Drugo dopunjeno izdanje, Velatra, Beograd, 16-20 str;

³ Prema istom izvoru;

Evropi se pojavljuju mladi ljudi "poštovaoci" droge. Sociolozi su čak dali svoju definiciju da se radi o dijelu populacije koji ima svoj sleng, svoju filozofiju baziranu na hedonističkom shvatanju života kao i činjenicu da se radilo o ljudima koji su veličali kult "ŽIVI SADA, ŠTO BRŽE I BEZBRIŽNIJE".

Masovna zloupotreba droge u našoj zemlji počinje šezdesetih godina 20 vijeka. I ranije je bilo pojedinačnih slučajeva uzimanja droge, ali to nije imalo veći društveni značaj kao ni posljedice. Pred kraj '80-ih godina dvadesetog vijeka konzumiranje poprima težak oblik sociomedicinske bolesti i velikog društvenog problema.

Porast zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u savremenom društvu, nije više nesrećan, individualan slučaj, već socijalno patološka pojava, medicinski i društveni problem i svojevrstan vid otuđenja mladog čovjeka iz društvene zajednice.

Sa problemom zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, suočile su se sve zemlje u tranziciji.

Kao simptom krize modernog društva, ona je dvostruko alarmantna, prije svega, upozorava društvo da revidira sve svoje dosadašnje stavove prema egzistencijalnim potrebama mladih i uz to, opasna je pojava koja ozbiljno narušava zdravlje velikog broja mladih ljudi u najosjetljivijoj fazi njihovog razvoja.⁴

Prema procjenama Specijalne Bolnice za bolesti zavisnosti, u Beogradu živi oko 35.000 narkomana. Pretpostavlja se da u čitavoj Srbiji ima oko 80.000 zavisnika od droge. Iako zvaničnih podataka nema, stručnjaci sve češće tvrde da je oko 60% mladih, najviše srednjoškolaca, u kontaktu sa drogom.

Najznačajniji epidemiološki nalaz dosadašnjih istraživanja zloupotrebe PAS u Republici Srbiji nedvosmisleno ukazuju na:

- Povećan broj korisnika psihoaktivnih supstanci među mladima;
- Tendenciju snižavanja prosječnog uzrasta u kome dolazi do prvog kontakt sa drogom;

---

⁴ Petrović, S. (2003), *Droga i ljudsko ponašanje*, Peto dopunjeno izdanje, Partenon, Beograd, str. 25

- Sve veća učestalost istovremene upotrebe dvije ili više psihoaktivnih supstanci kod mladih osoba (politoksikomanija);
- To da se u svakoj novoj generaciji smanjuju razlike po polu u pogledu učestalosti i količine upotrebene psihoaktivne supstance.

Istraživači smatraju da je ovaj porast broja uživaoca psihoaktivnih supstanci (prisutan kako među mladima tako i među odraslima) u tranzitnom regionu, na putu droge iz Azije na Zapad, posljedica niza faktora. Među njima ističu uticaj faktora iz okruženja kao što je povećana dostupnost droga, prelazak na slobodno tržište, slabljenje socijalnih kontrolnih mehanizama i u vezi sa tim, olakšano širenje organizovanog kriminala i ilegalne trgovine drogom i njihovu povezanost sa psihološkim, socijalnim i ekonomskim teškoćama.

U dosadašnjim istraživanjima, uočeno je snižavanje starosne granice prvog konzumiranja droge. Prvo iskustvo ostaruje se između 14 i 15 godine, s tendencijom ka daljem pomjeranju na raniji uzrast (1993 god. 0,7% pripadalo je starosnoj grupi od 14 -19 god., a 2003 god. 13,9%). Sve češće, do prvog konzumiranja droge dolazi na uzrastu od 11 do 13 godine.⁵

Inicijalne supstance su najčešće duvan, alkohol, kanabinoidi i sedativi, pojedinačno ili u kombinaciji, a sve češće depresorne psihoaktivne supstance su inicijalne droge kod djevojčica.

Podaci istraživanja iz 2001 god. govore da je od 10 učenika (14-godišnjaka), svaki probao alkohol, 6 je probalo cigarete, a 2 koristi i narkotike.

Mladi najčešće dođu u kontakt sa drogom iz radoznalosti, želje da probaju i dožive nešto novo i neobično, podstaknuti potrebom za prihvatanjem od strane grupe, iz prkosa prema tradiciji, odraslima i autoritetu, u nastojanju da dožive tako potrebno osjećanje sigurnosti, da odagnaju neraspoloženje i depresiju. Nedovoljna socijalna i emocionalna zrelost, malo životno iskustvo, nedovoljna kritičnost i veoma naglašena emocionalnost, nepostojanje svijesti o riziku i iluzija da će se na taj način lakše suočiti sa problemima, neke posebno predisponirane ličnosti mogu da odvedu u svijet droge.

---

⁵ Stanković, B. (2002), *Novi morbiditet mladih*, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd (detalji dostupni na sajtu [www.scindeks.nbs.bg.ac.yu /clanci](http://www.scindeks.nbs.bg.ac.yu/clanci))

Ministarstvo prosvete i sporta je 2001. godine na početku kampanje "Igraj za život, droga ne", sprovedo istraživanje na reprezentativnom uzorku učenika petog i osmog razreda, nastavnika i roditelja u 92 osnovne škole u Srbiji. U dijelu koji se govori o korišćenju psihoaktivnih supstanci, pitanja su se odnosila na pušenje trave, duvanje lijepka i korišćenja droge, navodi se da je 1,8% učenika izjavilo da je probalo da puši travu, 1,7% da duva lijepak, a 1% da koristi drogu. Izjave mladih se veoma razlikuju u raznim područjima - među mladima iz Južne Srbije, najmanje je onih koji imaju iskustvo sa pušenjem trave 0,2%, a među mladima iz istočne Srbije ih je najviše 2,6%, dok ih je u Vojvodini 2,0%, a u Beogradu 2,3 %.⁶

Procjene nastavnika su, međutim, drugačije. Naime, polovina nastavnika smatra da nijedan učenik njihove škole nema kontakt sa drogom, svaki treći da taj broj iznosi 1 do 10, tek svaki dvadeseti da 11 do 30 učenika škole koristi drogu, a samo 2,5% nastavnika misli da je taj broj u njihovoj školi veći od 30. Zanimljivo je da je pri tom oko 76% i roditelja i nastavnika na pitanje da li može da prepozna ponašanje korisnika droge odgovorilo potvrdno.⁷

Učenici većinom smatraju da je za uzimanje droga najodgovornije društvo u cjelini, roditelji i drugovi koji nagovaraju na uzimanje droga. 30% zna gde se može kupiti droga, a 70% njih poznaje nekog ko uzima drogu. Marihuanu je probalo 16% ispitanih, najviše njih u 15. godini života.⁸

Imajući u vidu prethodno navedene rezultate brojnih istraživanja o zloupotrebi psihoaktivnih supstanci u osnovnim i srednjim školama u Srbiji, sasvim je jasno da se droga, kao veliki problem savremenog društva našla svoj put i do školskih dvorišta i klupa.

---

⁶ Među učenicima iz Južne Srbije je, takođe, najmanje onih koji imaju iskustvo sa duvanjem lijepka – njih 0,9%, a među učenicima iz Zapadne Srbije ih je najviše 2,3%, dok u Istočnoj Srbiji ovaj procenat iznosi 2,0%, a u Vojvodini 1,9%. Među učenicima koji su izjavili da su probali drogu najviše je onih iz Istočne Srbije 2,4%, a najmanje iz Južne Srbije 0,2%. U - Beogradu je 1,0% učenika izjavilo da je probalo drogu, u Vojvodini 0,8%, a u Zapadnoj - Srbiji 1,1%. Na pitanje da li znaju da drogu koristi neko iz škole, potvrdno je odgovorilo 21,1% učenika, a 4,5% njih da zna da je koristi neko iz razreda, dok 18,2% učenika zna da drogu koristi neko iz komšiluka, a 1% neko od rodbine. (Prema istom izvoru).

⁷ Stanković, B. (2002), *Novi morbiditet mladih*, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, (detalji dostupni na sajtu www.scindeks.nbs.bg.ac.yu/clanci)

⁸ Stanković, B. (2002), *Novi morbiditet mladih*, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd (detalji dostupni na sajtu www.scindeks.nbs.bg.ac.yu/clanci)

Podaci pokazuju da je narkomanija ipak najviše uzela maha upravo u Beogradu. Takođe, nevjerovatno niske cijene droge na crnom tržištu su jedan od osnova brzog širenja narkomanije i među mladima. Sintetičke droge su i po nekoliko puta jeftinije od prirodnih droga a samim tim i dostupnije mlađoj populaciji.

Iako se u našoj sredini realizuju brojni programi prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, kako u osnovnim, tako i u srednjim školama (npr. "Igraj za život, droga ne", pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvete i sporta), ovaj problem je i dalje prisutan. Razlog možda leži u tome što su pomenutim programi više usmjereni na učenike, dok u drugi plan ostaje saradnja sa roditeljima i lokalnom sredinom, njihovo aktiviranje i učestvovanje u prevenciji.

Podaci ukazuju da djeca u osnovnim školama ipak posjeduju određene informacije o psihoaktivnim supstancama, ali neki subjektivni stav, koji se nameće po tom pitanju, jeste da djeca na posjeduju duboko razumjevanje problema zavisnosti, da ne doživljavaju emotivno informacije koje posjeduju. Oni su otvoreni za eksperimentisanje sa psihoaktivnim supstancama, ali nisu svesni i ne preuzimaju rizik koji sa sobom nosi zloupotreba psihoaktivnih supstanci.

Takođe, roditelji ali nastavni kadar, kao najvažniji nosioci procesa vaspitanja i socijalizacije djece, čini se nedovoljno su spremni da prepoznaju i stanu na put rizicima usmjerenim ka zloupotrebi psihoaktivnih supstanci (pa se čini da ima osnova za stav da su roditelji oni koji poslednji saznaju da je njihovo dijete već ušlo u svjet droge).

FAKTORI SOCIJALIZACIJE

Porodica je osnovna i jedna od najvažnijih institucija u procesu socijalizacije, njena uloga je nesumnjivo važna i za sticanje brojnih normi postupanja, kao i za cjelokupni razvoj pojedinca.

Ona nije samo važna kao instrument kojim se prenose shvatanja, norme i vrijednosti kulture, društva i klase kojoj pojedinac pripada, za usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja (socijalno učenje po modelu-identifikacijom, koje zahtjeva poseban emotivni odnos roditelja i djece), već je važna i kao organizovani sistem interakcionih odnosa onih osoba koji čine porodicu.

Za proces učenja i usvajanja normi koji se prenose u okviru porodičnog sistema, veći uticaj ima ukupna atmosfera i odnosi u porodici: ljubav i mržnja, demokratičnost ili autoritarnost, strogost ili popustljivost (u sistemu odnosa roditelji-djeca), nego što su to posebni vaspitni postupci.

Djeca iz porodica u kojima su odnosi harmonični vaspitni uticaji dosljedni, vjerovatno će se formirati kao pozitivne ličnosti, emocionalno stabilne i sigurne u sebe, nego djeca u porodicama gdje su loši i poremećeni porodični odnosi i česti sukobi.

U životnom ciklusu porodice, faza puberteta i adolescencije se smatra posebno osjetljivom za stvaranje psiholoških problema i djece i roditelja, i predstavlja vrijeme kritično za nastanak i razvoj zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

Smatra se da adolescent koji u porodici nije naučio socijalne vještine, koji nije stekao dovoljno samopoštovanja, kome je porodica postavljala previsoke zahteve i time kod njega izazvala bunt i odbacivanje porodičnih normi, koji nije imao mogućnost da u porodici pokaže inicijativu i izrazi svoju individualnost, ima velike šanse da formira "negativni identitet" i prikloni se grupi narkomana.

Ovome je podložan i adolescent sa "haotičnim identitetom", koji je odrastao u porodici gde postoji nedosljednost u porukama i vrijednostima, gdje su odnosi hladni i otuđeni, gdje roditelji imaju različite sisteme vrijednosti.

Prema ispitivanjima u našoj sredini, porodice koje rijetko ili nikada nemaju problem narkomanije su porodice u kojima deca dobijaju ljubav od oba roditelja, naročito od oca, u kojima između roditeljskih želja i mogućnosti djece ne postoji velika razlika, uticaj roditelja na djecu je veći nego uticaj vršnjaka, roditelji se međusobno dobro dopunjavaju, imaju čvrst savez i autoritet u odnosu na djecu, kod dece razvijaju ljubav prema radu, sposobnost kontrole, poštovanje, njeguju tradiciju, a komunikacije su jasne i problemi se prepoznavaju i rješavaju⁹

Savremene promjene u porodici koje su izazvane brojnim društvenim promjenama, razvojnim stepenom porodice, migracijama u urbane

---

⁹ Stanković, B. (2002), Novi morbiditet mladih, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd (detalji dostupni na sajtu www.scindeks.nbs.bg.ac.yu/clanci)

sredine, povećanim obrazovnim i profesionalnim nivoom i angažovanosti roditelja, zaposlenosti oba roditelja, smanjenjem obimom porodice uticale su i na to da se i uloga porodice ne samo u procesu socijalizacije, već i u ekonomskom, biološkom i drugim aspektima, bitno izmjeni i umanji.

I pored krupnih društvenih promjena, zbog svog značaja i za formiranje ličnosti djece i za zadovoljenje brojnih potreba svih njenih članova, porodica ostaje i dalje vrlo važna primarna grupa i važna društvena institucija.

Njena uloga i u procesu prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci je velika i nezamjenjiva, tako da bilo koji program prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, mora da obuhvati i porodični sistem kao nezamjenjivu kariku na putu ka uspješnom realizovanju.

Mada škola kao agens socijalizacije, pruža šira, zaokružena i produbljenija znanja djetetu o svemu što ga okružuje, nego što je to slučaj u porodici, snaga uticaja škole na formiranje pogleda na svijet, stavova i odnosa djece prema društvu, nije jednaka snazi uticaja porodice. To je zbog toga što se taj odnos u porodici zasniva na uzajamnoj identifikaciji, a u školi na uzajamnoj komunikaciji.

Upravo zbog tih osobnosti odnosa u procesu obrazovanja i vaspitanja u školi, škola ne može da popuni praznine u području socijalnog i moralnog razvoja ili ih veoma teško ispravlja ako nisu bile ispunjene u procesu primarne socijalizacije u porodici.

Škola je preuzela neke vaspitne funkcije koje su pripadale porodici, posebno one koje se odnose na razvoj odnosa prema radu i pripremanju djece za radni i porodični život. Takođe, polazak djeteta u školu, predstavlja njegov dolazak u novu sredinu, u kojoj vladaju drugačiji odnosi, gdje su zahtjevi strožiji i određeniji, uticaj novog agensa socijalizacije (vršnjaka) izrazitiji, a nastavnici novi uzori za identifikaciju. Zbog toga je za efekte socijalizacije školovanjem, veoma značajan taj prvi period školovanja djece i on je utoliko lakši, ukoliko su stavovi i očekivanja roditelja i učitelja sličniji.¹⁰

Uspjeh u školskoj sredini zavisi i od stavova i odnosa roditelja prema školi, ličnih osobina djeteta, osobina nastavnika, organizacije školskog

---

¹⁰ Nikolić, Z. (2000), *Kriminologija sa socijalnom patologijom*, Narodna knjiga, Beograd, str. 187;

života, nastavnog programa i njegovog karaktera, kao i od niza drugih faktora koji utiču na školski život djece: odnosa socijalne sredine prema školi, autoritet nastavnika i njegov položaj u društvu, stanja školskih objekata i njihove opremljenosti..

Međutim, sasvim je normalno da uticaji pojedinih od ovih faktora na socijalizaciju, vremenom opadaju, tako da u periodu puberteta i adolescencije, na primjer, nerijetko dolazi do ambivalentnog odnosa prema nastavnicima i zahtjevima koje škola postavlja, a pojačavaju se uticaji drugih faktora posebno vršnjaka i sredstava masovne komunikacije.

Školu kao agens socijalizacije, ne treba kriviti za svaki neuspjeh u tom procesu, iako je ona mjesto gdje se mnoge teškoće u socijalizaciji manifestuju. Teškoće koje škola svojim djelovanjem stvara na tom polju uzrokovane su dijelom i njenom neprimjerenošću mjeri svakog učenika i njegovim individualnim osobenostima. Kako je škola uglavnom usmjerena na prosječne učenike, van njenog opsega ostaje svako ko je ispod ili iznad tog prosjeka, a to takođe znači da škola u tom slučaju produbljuje ili se nadovezuje na neuspjeh u socijalizaciji koja je započeta još u porodici (takođe, treba dodati i veliki uticaj vršnjaka, koji svojim neprimjerenim ponašanjem, poput izrugivanja, ignorisanja, zadirkivanja, omalovažavanja doprinose još većem neuspjehu i povlačenju). U takvim uslovima, učenici školu doživljavaju kao mjesto koje im stvara neprijatnosti, te se prema njoj stvara odbojan stav ili se ona čak doživljava kao prinuda. Posljedice takvog stanja mogu biti izuzetno loše, od napuštanja škole (ili obaranja kriterijuma nastavnika u ocjenjivanju), snižavanja obrazovnih aspiracija, do višestrukih posledica na psihološkom planu (povlačenja u sebe, izbjegavanja druženja sa vršnjacima, pad samopoštovanja...), što u oba slučaja čini predušlov ili stvara pogodno tlo za početne devijacije u ponašanju.¹¹

TEORIJSKE I PRAKTIČNE OSNOVE PREVENTIVNIH PROGRAMA

U praksi postoji veliki broj intervencija koje su se razvile unutar područja primarne prevencije u skladu sa perspektivom "društvenih uticaja". Pristup poznat kao društveni uticaj pretpostavlja činjenicu da faktori u društvenoj sredini i društvenom okruženju (roditelji, vršnjaci, mediji, ali i školsko okruženje, blizina igraonica, sportskih kladionica i

---

¹¹ Nikolić, Z. (2000), *Kriminologija sa socijalnom patologijom*, Narodna knjiga, Beograd, str 184;

zabavnih salona u kojima mladi provode veliki dio vremena) mogu u velikoj mjeri uticati –bilo pozitivno bilo negativno-na rizično ponašanje djece i omladine.

Stoga je sasvim jasno da se preventivne aktivnosti i programi moraju bazirati na proučavanju uticaja iz socijalne sredine odnosno, pojačavanju djelovanja zaštitnih-protektivnih faktora i slabljenju uticaja negativnih-rizičnih faktora.

Korisnike preventivnih programa treba poučiti i osposobiti da ojačaju ponašanje koje će odbijati rizike i pretvoriti izlaganje riziku u odbijanje izlaganja riziku. Oni moraju biti sposobni da identifikuju društveni pritisak, kako od strane svojih vršnjaka tako i porodice, ali i naučiti vještine kojima će se takvim pritiscima oduprijeti.

Faktori rizika najčešće se dovode u vezu sa svim činiocima koji svojim prisustvom u životu mladih ljudi povećavaju vjerovatnoću formiranja i ispoljavanja prestupničkih oblika ponašanja. To su svi oni faktori koji svojim delovanjem mogu snažno kompromitovati pravilan razvoj djece, usmeravajući razvoj ka širokoj skali poremećaja (spriječavaju formiranje zdravih oblika ponašanja.)

Bitno je naglasiti da prisustvo rizičnih faktora u životu mlade populacije ne znači nužno da će se prestupnički oblici ponašanja ispoljiti, već samo ukazuju na povišen stepen rizika za razvoj i formiranje takvog oblika ponašanja. Ključni faktori rizika su:

- *SREDINA* (dostupnost droge, dostupnost oružja, odobravanje droga, oružja i kriminala, medijski prikazi nasilja, selidbe kao i loša povezanost sa socijalnom zajednicom, ekstremno loši materijalni uslovi)
- *PORODICA* (istorija problema u ponašanju, mentalna oboljenja u porodici, mnogočlane porodice, neadekvatni načini rješavanja problema, porodični konflikti, odobravanje problematičnog ponašanja i /ili uključenost u problematično ponašanje, zlostavljanje djece, stresni životni događaji, poremećaji u komunikaciji među članovima porodice, slaba emocionalna povezanost djece i roditelja)
- *ŠKOLA* (rano i uporno antisocijalno ponašanje, neuspjeh u školi, neangažovanost u školi, niske obrazovne aspiracije)
- *INDIVIDUALNI INTERPERSONALNI ODNOSI* (buntovništvo, uključenost u devijantne subkulture, prijatelji sa problematičnim ponašanjem, rana

pojava problematičnog ponašanja, odobravanje problematičnog ponašanja, odbačenost od strane vršnjaka, otuđenost izolacija)

- *PSIHOFIZIČKO STANJE POJEDINCA* (konstitucionalni hendikep, organski hendikep, niska inteligencija, poremećaji pažnje, poremećaji čitanja, slabe i neizgrađene radne navike i sposobnosti, emocionalna tupost i nezrelost, nisko samopoštovanje i samouvažavanje, depresivna osjećanja)
- *Faktori zaštite* imaju potencijal da smanje vjerovatnoću razvoja poremećaja kod onih koji su izloženi faktorima rizika. Protektivni faktori se mogu svrstati u 3 šire kategorije:
- *INDIVIDUALNE KARAKTERISTIKE POJEDINACA* (kognitivne vještine i sposobnosti, socijalne i socijalno kognitivne vještine, karakteristike temperamenta: pozitivan rani razvoj odsustvo emocionalnih poremećaja, fizičko zdravlje, visoka inteligencija, privrženost, prilagodljivost, samo disciplina);
- *POZITIVNO SOCIJALNO VEZIVANJE* (kvalitet interakcija između djeteta i okoline, vezanost djeteta za roditelje, integrisanost u grupu vršnjaka, povezanost sa drugim odraslim osobama koje same njeguju pozitivno i prosocijalno ponašanje);
- *POZITIVNA UVJERENJA I JASNI STANDARDI PONAŠANJA* (aspekti mezo i egzosistema, odnosi i saradnja škole i porodice, kvalitetna škola i sl.);

Razvijanjem svakih od navedenih faktora, smanjuje se mogućnost javljanja socijalno neprihvatljivog ponašanja. Ovi protektivni faktori mogu djelovati na jedan od četiri načina:

- prevenirajući pojavu samih faktora rizika;
- djelujući na same faktore rizika tako što će amortizovati, tj. ublažiti njihovo dejstvo;
- prekidajući lanac kojim se uticaj faktora rizika prenosi i izaziva poremećaj;
- direktno umanjujući disfunkciju;¹²

---

¹² Štakić, Đ. (2003), *Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*, Institut za kriminološka i -sociološka istraživanja, Beograd, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore; str 96;

Analizom preventivnih programa utvrđeno je da su skromni rezultati onih programa koji u sebi nose strategiju "zastrašivanja". Dosta efektivnijim pokazali su:

"*Informativni pristup*" gdje informacija dolazi do izvora koji ciljna grupa smatra pouzdanim, a gdje je komponenta "zastrašivanja" isključena.

Pristup "*to bi se moglo desiti i meni*" koji uči djecu i mlade ljude onome šta im se zaista može desiti ako počnu sa eksperimentisanjem i upotrebom psihoaktivnih supstanci.

Pristup koji uči "*kako se nositi sa osjećanjima*" da bi se povećala otpornost na stres, naročito kod rizičnih grupa.

Pristup "*poboljšanja društvenih vještina*" koji promoviše odlučnost, unapređenje komunikacijskih vještina i ohrabruje da se pojedinac odupre društvenom pritisku;

Pristup "*detekcija asocijalnog ponašanja*" koji ima za cilj rano otkrivanje djece sa asocijalnim i problem ponašanjem (agresivnost, buntovništvo, nestrpljivost, stidljivost) i njihovo usmjeravanje u društveno prihvatljivom smjeru.

Polazeći od navedenih teorijskih osnova, ali i rezultata evaluacije do sada realizovanih programa nameće se zaključak da praktično preventivni programi trebaju:

- Biti dizajnirani ka proširenju i osnaživanju protektivnih faktora i pokušati smanjiti ili preusmjeriti poznate rizične faktore;
- Biti usmjereni na sve oblike zloupotrebe psihoaktivnih supstanci;
- Uključivati vještine za odbijanje droge kada je ona ponuđena, pojačati lično uvjerenje da drogu na treba prihvatiti i povećati društvenu kompetenciju (npr. u komunikaciji, vršnjačkim odnosima);
- Uključivati komponentu roditelja, koja će pojačati ono što djeca nauče i vlastitim dosljednim ponašanjem poslužiti kao primjer;
- Biti dugoročni i odvijati se tokom cjelokupnog školovanja, uz ponavljanje intervencija kako bi se ojačali prvobitni preventivni ciljevi;
- Učvršćivati norme protiv zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u svim okolinama u kojima se sprovode preventivni programi, uključujući porodicu, školu i zajednicu (kao što su i porodične intervencije us-

pješnije i programi u zajednici su uspješniji kada uključuju i školu i porodičnu komponentu);

- Biti prilagođeni kako bi se mogli usmjeriti na specifičan problem zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u lokalnoj zajednici;
- Biti intenzivniji i započeti što ranije (što je viši stepen rizičnih iskustava koje doživljava ciljna populacija);
- Biti prilagođeni uzrastu, potrebama i kognitivno-saznajnom nivou populacije kojoj je namjenjen.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Porast broja uživalaca psihoaktivnih supstanci ja problem koji oslikava opšte stanje anomičnog društva i sredine i za čije rješavanje ne postoje brzi i jednostavni postupci.

Za efektivnije rješavanje i suzbijanje problema zavisnosti od psihoaktivnih supstanci potrebno je uključiti sve segmente društva: roditelje, učenike, zakonodavstvo, policiju, sudstvo, javno zdravstvo i socijalnu zaštitu. Svi društveni subjekti moraju preuzeti svoju ulogu i odgovornost u tom procesu, jer pojedinačne i samostalne akcije, neće dati željene rezultate.

Primarna prevencija mora biti podržana dobrom represijom (zakonodavstvo i sudstvo) koja će dovesti do smanjenja ponude i potražnje psihoaktivnih supstanci, a time i do smanjenja broja zavisnika. Dobro planirana prevencija mora da počiva na osnovnim principima kao što su: partnerstvo (multidisciplinarni pristup, konzistentnost i komplementarnost); koordinacija (planiranje aktivnosti na svim nivoima); međusekorska saradnja (uključivanje relevantnih sektora u programe prevencije); informisanost (svih učesnika u prevenciji).

LITERATURA

- 1) BUKELIĆ, J. (1997) *Droga u školskoj klupi*, Velarta, Beograd
- 2) MIKOVIĆ, M. (2004) *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Editio Civitas, Sarajevo
- 3) MILOSAVLJEVIĆ, M. (2003) *Devijacije i društvo*, Izdavačka kuća Draganić, Beograd
- 4) NIKOLIĆ, Z. (2006) *Prevenција kriminaliteta-Metodika rada savetovališta za roditelje i decu*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Zbornik IKSI, 1-2/2008 – Lj. Ilić
„Prevenција zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u osnovnim školama”, (str.217-232)

- 5) NIKOLIĆ, Z. (2006) *Trgovina drogom*, u *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* (god. XXV/broj 1-2/ 2006), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
- 6) NIKOLIĆ, Z. (2003) *Kriminologija sa socijalnom patologijom*, Narodna knjiga, Beograd
- 7) PETROVIĆ, S. (2003) *Droga i ljudsko ponašanje*, Partenon, Beograd
- 8) RADOVANOVIĆ, D. (2007) *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za izdavačku delatnost (CIDD), Beograd
- 9) ROT, N. (1999) *Psihologija grupa*, zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- 10) STANKOVIĆ, B. (2002) *Novi morbiditet mladih*, Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd (dostupno na sajtu www.scindeksi.nbs.bg.ac.yu/clanci)
- 11) ŠPADIJER-DŽINIĆ, J. (1988) *Socijalna patologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- 12) STAKIĆ, Đ. (2003) *Konceptualno-metodološko zasnivanje prevencije maloletničke delinkvencije*, u *Zborniku radova Strategija državnog reagovanja protiv kriminala*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, viša škola unutrašnjih poslova Zemun, Udruženje za kriminologiju i krivično pravo Srbije i Crne Gore
- 13) ŽUNIĆ-PAVLOVIĆ, V. (2004) *Evaluacija u resocijalizaciji*, Partenon, Beograd
- 14) www.komunikacija.org.yu/komunikacija/časopisi/sociologija
- 15) www.stopdrogama.ogr

PREVENTION OF ABUSE PSIHO-ACTIV SUPSTANCE IN PRIMARY SCHOOL

This papers represent just one more attempt to reveal widely-spread problem drug adiction among young people, explaining the problem through basics principles on which programmes of prevention are based. Spread of druge abuse among pupils', the growing member of young drug addicts, lowering age level when the first contacts with drug occurs are just part of egrading results of numerous researches in our schools and serious alarm for society as a whole that we have to deal with a problem in a serious way.

The most effective, the most economical and the most reasonable measure against drug-abuse is the prevention based on education and information this semination which are key roles.

Drug abuse prevention programmes which are being realised in our school are mostly aimed at reduction of some well known risk factors.

*Zbornik IKSI, 1-2/2008 – Lj. Ilić
„Prevenција zloupotrebe psihoaktivnih supstanci u osnovnim školama”, (str.217-232)*

The education of sistem can dealth with risk factors but can also impact of protection factor.

Parents should also be involved in prevention programmes, in way that they should emphasize the importance of the facts learnt at school and enable the possibility for this discussion within the family.

Regarding the fact that the prevention aimed at the family has stronger impact than strategies aimed only at parents or only at children.

KEY WORDS: psihoactive supstance / drug / abuse drug / risk factors / prevention / deviante behaviour